

SPIS TREŚCI

Wstęp (Kazimierz Meredyk)	13
--	----

Spis symboli	19
---------------------------	----

CZEŚĆ I. MIKROEKONOMIA

✓ Rozdział 1. Przedmiot ekonomii (Kazimierz Meredyk)	23
1.1. Gospodarka	23
1.2. Wiedza gospodarcza	27
1.3. Teleologiczne aspekty gospodarowania	33
1.4. Klasyfikacja nauk ekonomicznych	35
Zadania sprawdzające	36
✓ Rozdział 2. Teleologiczne aspekty działalności gospodarczej (Kazimierz Meredyk)	41
2.1. Cel a ryzyko i niepewność w działalności gospodarczej	41
2.2. Transformacja zasobów w efekty gospodarcze	43
2.3. Podział produktu	50
2.4. Powiększanie produktu	51
2.5. Wartość produktu a zasoby naturalne	53
2.6. Przestrzenne różnicowanie warunków przyrodniczych jako źródło nadwyżki ekonomicznej	56
Zadania sprawdzające	59
✓ Rozdział 3. Środki działalności gospodarczej. Kapitał (Munir Al-Kaber, Kazimierz Meredyk)	65
3.1. Pojęcie zasobów gospodarczych i kapitału	65
3.2. Relacje kapitałowe i techniczne	68
3.3. Tworzenie i alokacja zasobów	70
3.4. Struktura kapitału a struktura produkcji	71
3.5. Akumulacja i odtwarzanie kapitału	73
3.6. System zasilania współczesnego przedsiębiorstwa	75
3.6.1. Zasilanie zewnętrzne i wewnętrzne	75
3.6.2. Zasilanie z funduszy <i>venture capital</i>	77
Zadania sprawdzające	85

Rozdział 4. Metody koordynacji działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	89
4.1. Mechanizm funkcjonowania gospodarki	89
4.2. Modele funkcjonowania gospodarki narodowej	91
4.3. Kryteria oceny efektywności modeli funkcjonowania gospodarki	94
4.4. Niedoskonałości mechanizmu rynkowego (<i>market failures</i>)	
jako przesłanka gospodarczej ingerencji państwa	96
4.4.1. Niedoskonałość konkurencji	96
4.4.2. Efekty zewnętrzne	100
4.4.3. Dobra publiczne	102
4.4.4. Niekompletność rynków	103
4.4.5. Niepełna informacja	104
4.4.6. Bezrobocie, inflacja i brak równowagi	104
4.4.7. Redystrybucja oraz dobra społecznie pożądane i niepożądane	105
Zadania sprawdzające	106
Rozdział 5. Przedsiębiorstwo jako podmiot działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	111
5.1. Przedsiębiorstwo i rynek jako alternatywne sposoby organizacji	
przedsiębiorstw gospodarczych	111
5.2. Tradycyjna koncepcja przedsiębiorstwa	114
5.3. Ekonomiczne rodzaje przedsiębiorstw	116
5.4. Specyfika funkcjonowania wielkich spółek akcyjnych	118
5.5. Specyfika małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)	120
5.6. Kooperacja i struktury sieciowe	121
5.7. Źródła finansowania rozwoju przedsiębiorstwa	123
5.8. Podstawowe pojęcia z zakresu rachunkowości przedsiębiorstw	125
Zadania sprawdzające	127
Rozdział 6. Teoria równowagi konsumenta	
(Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	133
6.1. Użyteczność całkowita i krańcowa	133
6.2. Wybór i nadwyżka konsumenta	136
6.3. Optimum konsumenta i jego zmiany	139
6.4. Ścieżki ekspansji konsumenta	147
Zadania sprawdzające	151
Rozdział 7. Teoria popytu (Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	159
7.1. Popyt a użyteczność krańcowa. Istota popytu	159
7.2. Popyt a cena	160
7.2. Popyt a dochód	164
7.3. Pozostałe determinanty popytu	167
7.4. Charakter popytu a przychody przedsiębiorstw	169
Zadania sprawdzające	170

Rozdział 8. Pieniądz i cena (Kazimierz Meredyk)	177
8.1. Wstęp	177
8.2. Powstanie i rozwój pieniądza	178
8.3. Istota i funkcje pieniądza	180
8.4. Rodzaje pieniądza	181
8.5. Cena i rodzaje cen	184
8.6. Funkcje cen	191
8.7. System cen	192
Zadania sprawdzające	195
Rozdział 9. Bank i kredyt (Agnieszka Grzybowska)	199
9.1. Istota i funkcje banków	199
9.2. Kreacja pieniądza bankowego	201
9.3. Rynek usług bankowych	204
9.4. Pojęcie i rola kredytu	208
9.5. Kryteria podziału i rodzaje kredytów	210
Zadania sprawdzające	212
Rozdział 10. Stopa procentowa i kurs walutowy a przedsiębiorstwo (Kazimierz Meredyk, Henryk Wnorowski)	219
10.1. Wstęp	219
10.2. Znaczenie ogniw handlowych w przedsiębiorstwie	220
10.3. Systemy kursu walutowego	223
10.4. Mikroekonomiczna efektywność handlu zagranicznego	227
10.5. Graniczny kurs dewizowy (GKD)	229
10.6. Mechanizm i formy rozliczeń międzynarodowych	230
Zadania sprawdzające	234
Rozdział 11. Teoria produkcji (Kazimierz Meredyk)	237
11.1. Jednoczynnikowa funkcja produkcji	237
11.2. Dwuczynnikowa funkcja produkcji	239
11.3. Funkcja jednakowego produktu	240
11.4. Stopa wzrostu produktu	246
11.5. Relacje produktywności krańcowych jako podstawa relacji cen	247
Zadania sprawdzające	248
Rozdział 12. Efektywność i czynniki efektywności (Kazimierz Meredyk) ...	257
12.1. Pojęcie efektywności	257
12.2. Efektywność na poziomie firmy	258
12.3. Efektywność w skali społecznej	262
12.4. Czynniki wzrostu efektywności	263
Zadania sprawdzające	265

Rozdział 13. Innowacje i postęp techniczny (Kazimierz Meredyk)	271
13.1. Innowacyjność gospodarki	271
13.2. Wskaźnik ogólnej efektywności nakładów	279
13.3. Substytucyjny postęp techniczny	281
13.4. Niezależny postęp techniczny	284
Zadania sprawdzające	288
Rozdział 14. Wprowadzenie do teorii kosztów (Kazimierz Meredyk)	293
14.1. Cel działalności a koszty produkcji	293
14.2. Analiza krótkookresowa - wybór techniki a koszty	295
14.3. Analiza średniookresowa - koszty a rozmiary produkcji	299
14.4. Klasyfikacja kosztów	302
Zadania sprawdzające	303
Rozdział 15. Teoria równowagi przedsiębiorstwa (Kazimierz Meredyk) ...	309
15.1. Pojęcie optimum gospodarowania	309
15.2. Równowaga w warunkach konkurencji doskonałej	310
15.3. Problem struktury nakładów i prognozy rentowności	317
15.4. Równowaga monopolu czystego	318
15.5. Równowaga przedsiębiorstwa w warunkach dominacji celów załogi	320
Zadania sprawdzające	321

CZĘŚĆ II. MAKROEKONOMIA

Rozdział 16. Gospodarka narodowa jako podmiot (Kazimierz Meredyk)	329
16.1. Gospodarka narodowa a inne podmioty gospodarcze	329
16.2. Struktura gospodarki narodowej	330
16.3. Sprawność i dynamika gospodarki narodowej	333
Zadania sprawdzające	336
Rozdział 17. Rozwój i czynniki rozwoju gospodarczego (Ewa Gruszevska)	341
17.1. Pojęcie rozwoju gospodarczego	341
17.2. Pomiar rozwoju gospodarczego	345
17.3. Analiza rozwoju współczesnych gospodarek	349
Zadania sprawdzające	353
Rozdział 18. Struktura działowa i techniczna gospodarki narodowej i kierunki jej przemian (Kazimierz Meredyk)	357
18.1. Kierunki przemian strukturalnych	357
18.2. Kwestia działów pierwotnych i sektora surowcowego	358
18.3. Kryzys agrarny jako przejaw kryzysu strukturalnego w gospodarce	363

18.4. Tendencje rozwojowe sektora surowcowego	365
18.5. Efektywność sektora surowcowego	366
18.6. Cena zasobu naturalnego	370
Zadania sprawdzające	372

Rozdział 19. Struktura ilościowa gospodarki narodowej i rozrachunek produktu społecznego (Jerzy Grabowiecki)

19.1. PKB w gospodarce zamkniętej	380
19.1.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce zamkniętej	380
19.1.2. PKB jako suma wydatków na dobra i usługi finalne	384
19.1.3. PKB jako suma wartości dodanej	385
19.1.4. PKB jako suma wynagrodzeń czynników wytwórczych	386
19.1.5. Przyptywy i odpływy w rachunku PKB	387
19.2. Rachunek PKB w gospodarce otwartej	388
19.2.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce otwartej	388
19.2.2. PNB i mierniki pochodne	390
Zadania sprawdzające	393

Rozdział 20. Finanse publiczne i budżet państwa (Maciej Romatowski)

20.1. Rozmiary i struktura budżetu	399
20.2. Deficyt budżetowy i formy jego finansowania	403
20.3. Dług publiczny	407
20.4. Budżety lokalne	409
Zadania sprawdzające	410

Rozdział 21. Rynek i jego mechanizm (Henryk Wnorowski)

21.1. Pojęcie rynku	415
21.2. Mechanizm rynkowy - cena równowagi	418
21.3. Ograniczenia mechanizmu rynkowego	420
Zadania sprawdzające	426

Rozdział 22. Praca i rynek pracy (Adam Tomanek)

22.1. Komponenty rynku pracy	431
22.2. Nierównowaga na rynku pracy	438
22.3. Rodzaje bezrobocia	442
22.4. Bezrobocie w teorii neoklasyków i keynesistów	445
22.5. Bezrobocie równowagi	448
22.6. Państwo a rynek pracy	450
Zadania sprawdzające	453

Rozdział 23. Rynek kapitałowy (Munir Al-Kaber)

23.1. Kapitał w gospodarce współczesnej	459
23.2. Proces tworzenia kapitału. Akumulacja i oszczędności	461
23.3. Rynek wartości realnych	465

23.4. Rynek instrumentów pochodnych	468
23.5. Rynek pieniężno-kredytowy	470
Zadania sprawdzające	473

Rozdział 24. Rynek informacji i usług informacyjnych

(Maciej Romatowski)	477
24.1. Informacja jako kategoria ekonomiczna	477
24.2. System informacyjny	480
24.3. Rynek informacyjny	482
Zadania sprawdzające	486

Rozdział 25. Makroekonomiczna aktywność gospodarcza i cykliczne

wahania koniunkturalne (Aleksander Maksimczuk)	491
25.1. Wprowadzenie. Długookresowa aktywność gospodarcza	491
25.2. Pojęcie i charakterystyka cykli koniunkturalnych	492
25.3. Fazy cyklu koniunkturalnego	496
25.4. Różnorodność interpretacji przyczyn cykliczności	502
Zadania sprawdzające	506

Rozdział 26. Cena kapitału (Munir Al-Kaber) 509 |

26.1. Akumulacja kapitału w gospodarce współczesnej	509
26.2. Rynki kapitałowe a cena kapitału	511
26.3. Kredyt i cena kapitału jako instrument polityki gospodarczej	514
Zadania sprawdzające	516

Rozdział 27. Mechanizm ekspansji gospodarczej

(Kazimierz Meredyk)	519
27.1. Społeczne przesłanki ekspansji gospodarczej	519
27.2. Produkt narodowy i jego źródła	521
27.3. Tempo wzrostu produktu	529
27.4. Technika produkcji jako czynnik wzrostu gospodarczego	533
Zadania sprawdzające	535

Rozdział 28. Instytucjonalne aspekty rozwoju gospodarczego

(Kazimierz Meredyk)	539
28.1. Pojęcie instytucji	539
28.2. Instytucje a gospodarka	541
28.3. Ustrojowe aspekty rozwoju gospodarczego	546
28.4. Polityka a gospodarka	548
28.5. Ideologia a gospodarka	551
Zadania sprawdzające	552

Rozdział 29. Instytucje a sprawność gospodarki	
(Anna Gardocka-Jałowicz)	557
29.1. Instytucje a kapitał społeczny	557
29.2. Instytucje formalne i nieformalne a gospodarka	562
29.3. Teoria kosztów transakcyjnych a gospodarka	570
29.4. Teoria agencji a gospodarka	571
29.5. Teoria praw własności a gospodarka	572
Zadania sprawdzające	573
Rozdział 30. Konkurencyjność zewnętrzna gospodarki narodowej	
(Henryk Wnorowski)	577
30.1. Gospodarka światowa i jej istota	577
30.2. Atuty gospodarki otwartej	580
30.2.1. Wpływ handlu zagranicznego na strukturę dochodu narodowego ..	581
30.2.2. Efektywnościowa funkcja handlu zagranicznego	582
30.2.3. Handel zagraniczny a wzrost dochodu narodowego	583
30.3. Definicja i istota konkurencyjności	585
30.4. Korzyści z handlu zagranicznego w świetle teorii wymiany międzynarodowej	587
30.4.1. Przedkapitalistyczne teorie wymiany	587
30.4.2. Klasyczne teorie wymiany	589
30.4.3. Teorie neoklasyczne	591
30.4.4. Współczesne teorie wymiany	594
30.5. Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej	595
30.5.1. Pojęcie międzynarodowej integracji gospodarczej	595
30.5.2. Istota międzynarodowej integracji gospodarczej	596
30.5.3. Formy międzynarodowej integracji gospodarczej	597
30.5.4. Unia Europejska - najbardziej dojrzały przypadek regionalnej integracji gospodarczej	599
30.6. Instytucjonalizacja gospodarki światowej po II wojnie światowej	601
30.7. Proces globalizacji we współczesnej gospodarce światowej	604
Zadania sprawdzające	608
Rozdział 31. Metoda badań nauk ekonomicznych (Kazimierz Meredyk)	617
31.1. Przedmiot badań nauk ekonomicznych	617
31.2. Metoda badań ekonomii	623
31.3. Ogólne metody badania rzeczywistości	630
Zadania sprawdzające	631

ROZDZIAŁ 8

P IENIĄDZ I CENA

„Kto kocha się w pieniądzech, pieniądzem się nie nasyci; a kto się kocha w zasobach, ten nie ma z nich pożytku. To również jest marność.”

Księga Koheleta, 5,9

8.1. Wstęp

Podaż pieniądza ogółem osiągnęła w gospodarce polskiej w 2006 roku kwotę ponad 420 mld zł (w cenach bieżących), a więc nie zmieniła się znacząco w ciągu ostatnich kilku lat (por. tabela 8.1.). Charakterystyczne, że gotówka w obiegu poza kasami banków osiągnęła w tym czasie sumę około 60 mld zł, co oznacza, iż jej wzrost w skali całego dziesięciolecia (1996-2006) był wolniejszy w stosunku do podaży pieniądza ogółem. Umiarkowana była również dynamika depozytów złotych sektora niefinansowego (gospodarstw domowych oraz podmiotów gospodarczych), które osiągnęły poziom ok. 340 mld zł, a oficjalne aktywa rezerwowe w walutach obcych sumę 35 mld USD. Stabilizacja na rynku pieniężno-kredytowym umożliwiła spadek inflacji do ok. 2-3% w przeliczeniu rocznym.

Co warto podkreślić, ciągle dość szybko rośnie państwowy dług publiczny, ogółem osiągając w 2006 roku kwotę 500 mld zł oraz dług zagraniczny. Natomiast kurs dolara amerykańskiego, po wielu latach wzrostów, zaczął spadać i osiągnął poziom ok. 3,20 zł.

Pieniądz kojarzy się zwykle z bogactwem, chociaż sam w sobie bogactwem nie jest. Co najwyżej reprezentuje pewną sumę bogactwa - wartości lub też stanowi narzędzie jej pomnażania. Tym samym stwarza, technicznie biorąc, nieograniczone możliwości gromadzenia wartości. Pieniądz utożsamiany jest z banknotem i monetą, chociaż jest to tylko jedna z jego postaci. Ludzie bogaci

często nie dysponują wszakże gotówką, chociaż dużo posiadają, sprzedają i kupują.

8.2. Powstanie i rozwój pieniądza

Już z powyższych uwag wynika, że pieniądz jest typową kategorią ekonomiczną - jest w istocie abstraktem, chociaż w praktyce gospodarczej występuje pod wieloma postaciami, w tym także jako rzecz. Pozostaje jedną z wielu instytucji składających się na gospodarkę albo, co na to samo wychodzi, jedną z wielu istotnych relacji społecznych konstruujących gospodarkę. Jest jednością, chociaż spełnia wiele rozmaitych funkcji. Pewne jest również to, że we współczesnej gospodarce pieniądz spełnia rolę kluczową, a stabilną walutę może posiadać tylko sprawna gospodarka.

Tabela 8.1.

Podaż pieniądza, państwowy dług
i stopa inflacji w Polsce w latach 1996-2006

Wyszczególnienie		1996	1999	2000	2004	2006*
Podaż pieniądza ogółem	A	136,6	263,4	294,4	370	420
	B	119,2	115	112	108,8	106
Pieniądz gotówkowy w obiegu (poza kasami banków) w mld zł		23,6	38,1	34,1	50,8	60
Depozyty i inne zobowiązania złotowe	A	116,5	230	266,3	311,7	340
	B	118,8	133	117	108	120
Zadłużenie zagraniczne brutto	mld USD	-	-	69,5	128,4	150
Oficjalne aktywa rezerwowe	mld USD	-	-	27,5	36,8	35
Państwowy dług publiczny ogółem	A		273,4	280,3	432,3	500
	B			102,6	105,9	110
Dług zagraniczny Skarbu Państwa	A		129,7	120,8	111,2	105
	B	26,1		93,1	87	85
Wzrost cen towarów i usług w % (grudzień roku poprzedniego = 100)		19,4	7,4	10,1	3,5	2,5
Cena 1\$ w NBP w zł (średni roczny)		2,87	3,97	4,35	3,65	3,30

A – stan na koniec okresu w mld zł, B – dynamika zmian (rok poprzedni = 100).

* szacunki własne.

Źródło: Rocznik Statystyczny RP 1999, GUS, Warszawa 1999, s.343, 344, 483; Rocznik Statystyczny RP 2001, GUS, Warszawa 2001 oraz Rocznik Statystyczny RP 2005, GUS, Warszawa 2005, s. 443, 602, 604, 606, 628.

Pieniądz jako instytucja i kategoria ekonomiczna związany jest nierozzerwalnie z funkcjonowaniem gospodarki towarowej, stąd jego apogeum przypada za-

pewne na czasy współczesne. Jak wszystkie instytucje społeczne, pieniądź jest ponadto kategorią historyczną. Powstał na określonym etapie rozwoju gospodarki, przeszedł ewolucję od formy towarowej do czystego znaku - symbolu wartości. Zmienił więc radykalnie swoją powłokę. Okazuje się, że obecny stan technologii informatycznych umożliwia wyeliminowanie „prawdziwego”, tradycyjnego, „ciężkiego” pieniądza, w obrębie którego nominał związany był nierozzerwalnie z samoistną wartością, a wymiana wartości z realnym ich przenoszeniem. Współczesna gospodarka ogranicza pieniądź do nominału - znaku na banknocie (pieniądz papierowy) lub wręcz sygnału elektrycznego (pieniądz elektroniczny) i odpowiedniego system rachunków obsługiwanych w sposób zautomatyzowany.

Konieczność mierzenia wartości produktów pojawia się wraz z pierwszym przypadkiem ich wymiany. Pierwotnie wymiana miała charakter incydentalny i mogła zaistnieć tylko wówczas, gdy dwóch różnych, przypadkowo spotykających się wytwórców dysponowało nadwyżkami swoich produktów. Nie istniało wszakże stałe miejsce wymiany ani też nie funkcjonował społeczny mechanizm jej regulacji. Była to więc, jak określił Arystoteles, wymiana dla „zaspokojenia potrzeb”, a nie „dla zysku”.

Relacja, według której wymieniano dobra, również miała charakter przypadkowy. Przypadkowość i szacunkowy charakter mierzenia wartości produktów znikają dopiero wówczas, gdy wymiana przybiera charakter masowy i regularny. Od tego momentu można mówić o powstaniu rynku jako wszechogarniającego, ekonomicznego mechanizmu wymiany towarowej. Wymiana dóbr staje się więc społeczną praktyką, a wycena wartości towarów pozbywa się cech przypadkowości i woluntaryzmu.

W warunkach wymiany powszechnej i regularnej każdy towar porównywalny jest ze wszystkimi innymi towarami. Ze względów praktycznych niezbędny jest w takiej sytuacji instrument pośredniczący w procesie wymiany. Wyłonienie się spośród wszystkich towarów jednego towaru, spełniającego rolę powszechnego ekwiwalentu, jest więc z jednej strony odbiciem specyfiki geograficzno-gospodarczej danego obszaru, a z drugiej przejawem rozwoju i utrwalenia się procesu wymiennego. Ciągły charakter rozwoju gospodarki towarowej oznacza tym samym rozwój funkcji i doskonalenia form powszechnego ekwiwalentu. Przejawem dalszego postępu jest właśnie powstanie pieniądza właściwego.

Powstanie pieniądza nie tylko rozszerza liczbę funkcji, jakie on spełnia, ale oznacza również możliwość doskonalenia tych funkcji. Pieniądz, będąc początkowo jednym z towarów posiadających swoją własną wewnętrzną wartość, nie tylko musi spełniać rolę miernika wartości innych towarów, jak w przypadku ekwiwalentów czysto towarowych, ale musi być względnie precyzyjnym i przede wszystkim trwałym miernikiem. Powszechny ekwiwalent, który przekształcał się

w pieniądź, musiał odznaczać się więc określonymi parametrami fizycznymi i chemicznymi.

Wartość jednostkowa towaru, który ma spełniać funkcje pieniężne, powinna być stosunkowo duża, by umożliwić jej gromadzenie i przenoszenie. Towar taki powinien być ponadto względnie trwały oraz łatwo podzielny. W związku z tym funkcje pieniężne przejmują stopniowo tak zwane kruszce szlachetne, tradycyjnie złoto i srebro. Wartość jednostkowa tych dóbr jest bowiem dostateczna, dają się one łatwo dzielić, są trwałe, nie ulegają korozji.

8.3. Istota i funkcje pieniądza

Pieniądz kojarzy się czasami z przedmiotem materialnym, z rzeczą. Tymczasem pieniądź jest symbolem wartości, wyraża więc wartość, czyli pewien trwały związek między ekonomicznymi działaniami ludzi.

Pieniądź pełni przede wszystkim rolę miernika wartości towarów, to znaczy za pośrednictwem pieniądza wyrażana jest wartość towarów znajdujących się na rynku. Wartość towaru wyrażona w pieniądzu odzwierciedla więc - w tendencji długookresowej - niezbędne do wytworzenia danego towaru nakłady, a także, w danym momencie, aktualną relację popytu i podaży na ten towar.

**Pieniądź jest instytucją gospodarczą powstałą
w wyniku ewolucji i rozwoju procesu wymiany, służącą
cyrkulacji i mierzeniu wartości towarów.**

Pieniądź spełnia również funkcję środka cyrkulacji, czyli funkcję sprawnego pośrednika w wymianie towarów. Pośrednictwo pieniądza w wymianie rozbija transakcję wymienną na dwa akty: kupna i sprzedaży. Praktyka gospodarcza dowodzi, że sytuacja taka posiada dobre i złe strony. Po pierwsze, może być przyczyną perturbacji rynkowych (można sprzedać, a nie kupić), z drugiej jednak strony ułatwia wymianę, która w tym wypadku odbywa się niejako etapami: najpierw sprzedaż, a potem kupno, lub odwrotnie. Transakcja może więc dojść do skutku nie tylko wówczas, gdy na rynku spotykają się dwaj właściciele nawzajem potrzebujący swoich towarów.

Pieniądź spełnia również funkcję środka tezauryzacji, czyli środka gromadzenia skarbu. Gromadzenie wartości w formie pieniężnej nie musi mieć uzasadnienia ekonomicznego, jak to się dzieje w przypadku gromadzenia oszczędności przez osoby fizyczne, chociaż najczęściej takie uzasadnienie posiada. Uwidacznia się to wyraźnie w działalności gospodarczej, kiedy właściciel pieniędzy gromadzi je w formie kapitału pieniężnego, potrzebnego albo przy transakcjach handlowych, albo też w działalności produkcyjnej jako część środków obrotowych.

Ponadto pieniądź pełni funkcję środka płatniczego, która to funkcja związana jest ściśle z rynkiem kredytowym.³⁶ Wyłącznie jako środek płatniczy, pieniądź występuje przy spłacie wszelkich zobowiązań.

Wreszcie pieniądź może spełniać również funkcję pieniądza światowego. Składają się na nią właściwie wszystkie cztery, uprzednio wymienione funkcje, tyle że w odniesieniu do rynku światowego. Na rynku światowym pieniądź i dziś często występuje w swojej tradycyjnej towarowej postaci, to znaczy w postaci pieniądza kruszcowego, chociaż od pewnego czasu podejmowane są próby zastąpienia złota pieniądzem kierowanym (papierowym). Złoto, w swej roli pieniądza światowego, wspierane jest często przez niektóre „mocniejsze” waluty krajowe: dolary USA, marki, jeny, franki szwajcarskie, franki francuskie, funty szterlingi i inne.

Pieniądź, jak wszystkie kategorie ekonomiczne, zmieniał się w procesie rozwoju gospodarczego, rozwijał się od form prostych do coraz bardziej złożonych. Na pierwszych etapach rozwoju gospodarki towarowej posiadał postać rzeczową, był jednym z towarów, następnie towarem wyjątkowym, uprzywilejowanym, dzisiaj jest tylko znakiem, symbolem wartości.

Pieniądź umożliwia mierzenie wartości towarów, stanowi narzędzie ich cyrkulacji i wymiany, służy jako środek gromadzenia wartości (skarbu) i jako środek płatniczy; umożliwia wymianę międzynarodową, spełniając funkcję pieniądza światowego.

Rozwój gospodarki prowadzi tym samym do zaniku pieniądza. Czy można bowiem nazywać pieniądzem samą informację na temat przepływu wartości? Tym bardziej, gdy przyjmuje ona postać niewidoczną dla kontrahentów?

8.4. Rodzaje pieniądza

Współcześnie pieniądź występuje w formie gotówki, kredytu (zapisu na koncie) lub impulsu elektronicznego.

Gotówka jest uniwersalną formą pieniądza. Kredyt jest formą wyspecjalizowaną (w określonych typach transakcji). Natomiast pieniądź elektroniczny stanowi swoistą hybrydę i łączy, niektóre przynajmniej, zalety obu tych form.

³⁶ Termin płacić pochodzi najprawdopodobniej od czeskiego „platek” - standardowa sztuka płótna, której używano jako przelicznika (ekwiwalentu).

Gotówka może przyjmować postać pieniądza kruszcowego, papierowego lub bilonu. Kredyt posługuje się licznymi formami zastępczymi (certyfikatami) pieniądza, takimi jak: weksel, czek, książeczka oszczędnościowa, obligacja, akcja, karta kredytowa. Pieniądz elektroniczny natomiast posługuje się całym zestawem plastikowych kart płatniczych i kredytowych. Stąd potoczna nazwa - „pieniądz plastikowy”.

Pieniądz kruszcowy posiada swoją własną, wewnętrzną wartość, niezależną od wartości innych towarów. Towar-pieniądz zostaje niejako czasowo oddelegowany do pełnienia specjalnych funkcji i w każdej chwili może powrócić do normalnego świata produktów. Jest to oczywiście i zaleta, i wada. Zaleta, ponieważ bardzo trudno takim pieniądzem manipulować, a więc na przykład zwiększać lub zmniejszać jego ilość w obiegu. Wada, ponieważ brak możliwości manipulowania ilością pieniądza w obiegu usztywnia system pieniężny oraz uzależnia, do pewnego stopnia, funkcjonowanie i rozwój gospodarki od pieniądza.

Chodzi o to, że ilość kruszcu w obiegu zależy od poziomu jego wydobywania, a więc od ilości i wydajności pracy wykorzystanej w kopalniach. Ilości tej nie można więc dowolnie zwiększyć.

Tymczasem w wieku XIX i XX nastąpiło wyraźne przyspieszenie rozwoju gospodarczego czołowych państw świata i, co się z tym wiąże, gwałtowny rozwój handlu. Bardzo szybko powiększał się też popyt na środki pieniężne, przewyższając w pewnych okresach możliwości zwiększenia ich podaży. Hamowało to rozwój wymiany i całej gospodarki. Pojawiły się tym samym przesłanki przechodzenia od pieniądza kruszcowego do pieniądza papierowego, manipulowanego, którego dopływ na rynek mógłby być regulowany przez jakiś centralny organ gospodarczy (rząd, bank).

Pieniądz papierowy jest więc czystym nominałem, znakiem pieniężnym niewymienialnym na złoto i nie posiadającym, pomijając koszty wytworzenia, żadnej wartości wewnętrznej. Jego wartość jednostkowa równa jest ilości towarów, które on reprezentuje, czyli zależy od ilości towarów przypadających na tę jednostkę.

Zastępowanie pieniądza kruszcowego papierowym następowało sukcesywnie, w miarę tego, jak rosła różnica między rynkowym zapotrzebowaniem na środki pieniężne a podażą kruszców. Pierwszym pieniądzem papierowym były certyfikaty złota - banknoty w pełni wymienialne na kruszce. Bardzo szybko za-

uważono jednak, że pokrycie to nie musi być pełne, ponieważ w normalnych warunkach wierzyciele banku nie zgłaszają się jednocześnie po swoje depozyty.

Stąd też w miarę wzrostu zapotrzebowania na środki pieniężne coraz większą ich część stanowiły pieniądze papierowe. Stopień pokrycia banknotów w złocie systematycznie zmniejszał się, a wymienialność ograniczono aż do pełnego zerwania związku pieniądza papierowego ze złotem. Stało się tak przynajmniej na rynkach krajowych.

Tabela 8.2.

Rodzaje i instrumenty pieniądza		
R o d z a j e		
Gotówkowy	Kredyt tradycyjny	Pieniądz elektroniczny
I n s t r u m e n t y		
1. Kruszcowy	1. Weksel	1. Karta typu „portmonetka”
2. Papierowy	2. Czek	2. Karta kredytowa
3. Bilon	3. Książeczka oszczędnościowa	3. Karta debetowa
	4. Obligacja	4. Karta obciążeniowa
	5. Akcja	5. Karta bankomatowa

Nieco odmienna sytuacja panuje natomiast na rynku światowym, gdzie w dalszym ciągu pewną, chociaż malejącą, rolę odgrywa pieniądz kruszcowy. Odmienność rynku światowego wynika z faktu, że w dłuższym okresie żadna waluta krajowa nie jest w stanie pełnić funkcji pieniądza światowego, natomiast powołanie do życia ponadnarodowego systemu pieniądza światowego wymaga odpowiednich porozumień międzynarodowych.

Specyficznym rodzajem pieniądza jest pieniądz bankowy, którego powstanie związane jest z rozwojem transakcji kredytowych. Z jednej strony istnieje wszakże potrzeba ograniczania ryzyka związanego z posługiwaniem się gotówką, szczególnie przy większej wartości transakcji, z drugiej rośnie liczba transakcji handlowych oraz ich wartość jednostkowa. Równolegle ważną sprawą jest szybkość obiegu pieniądza (obiegu wartości, a tę wyraźnie zwiększa właśnie kredyt).

**Kredyt: suma pieniędzy (wartości)
przekazana przez właściciela innemu podmiotowi
za odpowiednią opłatą (za procent).**

Pieniądz bankowy może być wymienialny na gotówkę (banknoty, czeki) lub nie. W tym drugim przypadku nosi nazwę pieniądza żywego. Krąży on z konta na konto w formie zapisu, w miarę zawierania określonych transakcji.

Rozwój systemów informatycznych spowodował, że coraz większa liczba transakcji obsługiwana jest przez tak zwany pieniądz elektroniczny. Nic w tym dziwnego, jeśli zważyć, że pieniądz jest właśnie nośnikiem informacji (gospodarczej). Przewiduje się wręcz zanik pieniądza gotówkowego, który okazuje się mniej przydatny i droższy w użyciu.³⁷ Tym bardziej, że pieniądz elektroniczny może coraz częściej funkcjonować, podobnie jak pieniądz gotówkowy - na okaziciela. Łączy więc w sobie różne zalety (por. tabela 8.2.).

8.5. Cena i rodzaje cen

Pieniądz jest jednolitym miernikiem wartości wszystkich towarów cyrkulujących na rynku. Pojawienie się pieniądza oznacza, że system relacji wymiennych między poszczególnymi towarami zostaje zastąpiony systemem relacji pieniądz - towar³⁸. Relacje te odzwierciedlają wartość poszczególnych towarów i noszą nazwę cen. Cenami są zarówno płatności za towary i usługi, jak i na przykład pensje, czynsze i bilety wstępu.

**Cena to suma pieniędzy realnie uiszczona za towar.
Odzwierciedla ona siłę wymienną pieniądza
w danym miejscu i czasie. Tym samym cena
jest pieniężnym wyrazem wartości towaru.**

Mówiąc o cenach, można mieć na myśli wiele różnych parametrów gospodarczych. Z jednej strony może to być cena pojedynczego dobra, będącego przedmiotem obrotu w określonym miejscu i czasie: na przykład cena 1 kg pietruszki na giełdzie lokalnej w dniu 20 marca 2003 roku o godz. 7.20. Na tak rozumianą cenę wpływa szereg czynników: aktualny poziom dostawy towaru na rynek (podaż), stan zapasów tego towaru, prognozy w zakresie produkcji i do-

³⁷ Koszty obrotu gotówkowego szacowane są w UE, w zależności od kraju, na 0,4 - 1,0% rocznego PKB. Nawet w Polsce jest to więc suma ok. 1 mld PLN (R. Kaszubski, Czy pieniądz gotówkowy zniknie z obiegu, „Rynki Zagraniczne”, nr 101, 2004, s. 3).

³⁸ Relacji tych jest w związku z tym mniej. W pierwszym przypadku jest ich bowiem $C_n^2 = \frac{n!}{(n-2)!2!} = \frac{n(n-1)}{2}$, a w drugim przypadku n (gdzie n - liczba towarów). Tak więc, bez udziału pieniądza liczba relacji wymiennych byłaby $\frac{n-1}{2}$ razy większa $\left[\frac{n(n-1)}{2} : n = \frac{n-1}{2} \right]$, czyli, dla dostatecznie dużych n , o ok. 50%.

staw, aktualne zapotrzebowanie na dany towar (popyt) zależne od poziomu dochodów i gustów konsumentów, wreszcie ceny dóbr substytucyjnych i komplementarnych. Taka cena ulega zmianom z godziny na godzinę, z dnia na dzień, z miesiąca na miesiąc.

Z drugiej strony ceny pietruszki będą się różniły między sobą również w układzie przestrzennym, to znaczy nie będą jednakowe na poszczególnych rynkach lokalnych. Wreszcie ceny danego towaru będą zmieniały się w relacji do innych towarów oraz w relacji do wysokości płacy, raz będą stosunkowo wysokie, a raz niskie, chociażby ze względu na zmiany cen tych drugich.

Gdyby więc spróbować odpowiedzieć na pytanie: ile kosztuje 1 kg pietruszki w Polsce, to bez znajomości tych cen, a przede wszystkim poziomu płac, precyzyjna odpowiedź na tak postawione pytanie jest niemożliwa. Cena dotyczy bowiem zawsze konkretnego towaru, a nawet konkretnej jego jednostki oraz określonego miejsca i czasu transakcji. Jest więc ona z natury rzeczą parametrem indywidualnym, lokalnym oraz zmiennym. Nie istnieje więc nic takiego jak cena „w ogóle” lub cena stała. Co więcej, jest to parametr incydentalny. Tak rozumiana cena jest funkcją użyteczności i rzadkości towaru.

Inną kwestię stanowi oczywiście mechanizm cen. Ten dotyczy jednak nie poszczególnych cen, ale relacji między cenami określonych towarów oraz czynników kształtujących długookresowe trendy cen. Dopiero połączenie wszystkich elementów wiedzy na temat cen w gospodarce, to znaczy przeciętnego kształtowania się ceny na danym obszarze, trendów czasowych ceny danego towaru, relacji tej ceny do cen innych towarów, a przede wszystkim jej relacji do płac, daje względnie pełną i pewną informację na temat ceny tego towaru. Wówczas zresztą okazuje się, że cena danego towaru nie jest w żadnym razie wielkością przypadkową, manipulowaną, kształtowaną przez czynniki zewnętrzne (np. pozagospodarcze). Cena wyrasta z realiów gospodarczych, a więc jest elementem danego systemu gospodarczego.

Cena na rynku doskonale konkurencyjnym nie może odchylić się trwale w dół lub w górę od pewnej wielkości przeciętnej, ujawniającej się w postaci długotrwałej tendencji. Natychmiast bowiem wywołuje to reakcję innych podmiotów działających w tym segmencie rynku (konsumentów lub producentów), likwidującego to odchylenie. Ta długofalowa tendencja ceny towaru stanowi, na tle cen innych towarów, wyraz jego wartości. Tym razem nie jest to wielkość incydentalna, lokalna i jednostkowa, lecz prawidłowość wyrastająca z procesu gospodarczego. Wartość towaru jest więc funkcją prawidłowości rządzących całą gospodarką, a więc dochodami, produkcją, kosztami i efektywnością.

Pojęcie ceny odnieść można również do produktów w ujęciu zagregowanym (a nie tylko do pojedynczego produktu). Mówi się wówczas o sumie cen,

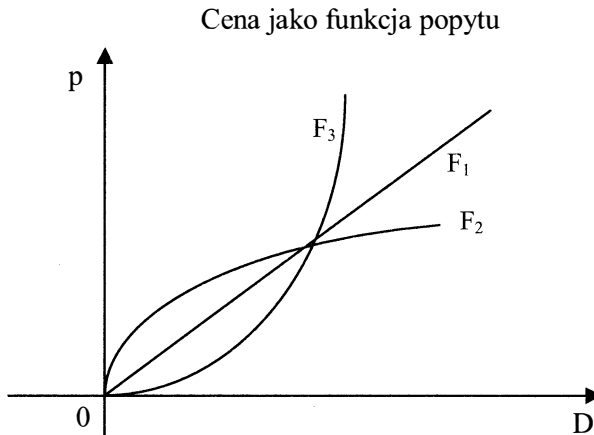
a w skrajnym przypadku, odnosząc się do całej gospodarki, o sumie cen wszystkich produktów danej gospodarki w określonym czasie.

Z punktu widzenia szczebla organizacji sprzedaży, ceny podzielić można na ceny hurtowe i ceny detaliczne. Na cenę hurtową składa się cena fabryczna, czyli cena na poziomie producenta, oraz marża hurtowa. Natomiast cena detaliczna zawiera ponadto marżę detaliczną.

Z punktu widzenia sposobu kształtowania się, cen podzielić je można na ceny administrowane i ceny wolne. Wśród tych pierwszych wyróżnić można ceny urzędowe (aparatur administracyjny bezpośrednio ustala poziom ceny), limitowane (aparatur administracyjny określa przedział, w obrębie którego cena może być przedmiotem negocjacji między nabywcą a sprzedawcą) oraz ceny regulowane (aparatur administracyjny określa reguły kalkulacji cen).

Natomiast ceny wolne podzielić można na ceny umowne (kiedy ceny są elementem umowy zawieranej na określony czas lub w odniesieniu do określonej transakcji, w ramach obowiązujących przepisów) oraz ceny pozaumowne, kształtujące się swobodnie na rynku w zależności od aktualnego i podaży. Ten ostatni rodzaj kojarzony jest zwykle z modelem gospodarki doskonale konkurencyjnej.

Rys. 8.1.

Układ doskonale konkurencyjny oznacza, że bezpośrednimi czynnikami, określającymi poziom badanych cen, są popyt i podaż danego towaru. Układ tych czynników każdorazowo ma, jak podkreślono wcześniej, charakter chwilowy i przypadkowy.

Gdyby przyjąć, że podaż jest określona, to cena stanowi rosnącą funkcję popytu na dany towar (por. rys. 8.1.) Postać analityczna badanej funkcji byłaby więc następująca:

- w warunkach zależności liniowej (F_1),

$$p = a \cdot D \quad (8.1)$$

- lub nieliniowej (F_2, F_3),

$$p = a \cdot D^n, \quad (8.2)$$

przy czym:

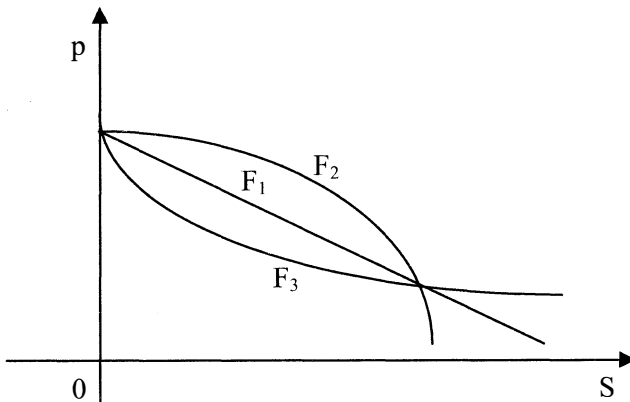
p – cena towaru, D – popyt, a, n – stałe parametry funkcji, gdzie F_2 zachodzi dla $0 < n < 1$, natomiast F_3 dla $n > 1$.

Funkcja ta przechodzi przez początek układu współrzędnych (parametr przesunięcia równy jest zeru), ponieważ niewielki nawet popyt na dobro ograniczone oznacza pojawienie się nań ceny.

Zależność między ceną a popytem na dane dobro jest dodatnia, to znaczy wraz ze wzrostem popytu wzrasta też cena, natomiast zależność między ceną a podażą – ujemna, to znaczy wraz ze wzrostem podaży cena maleje.

Rys. 8.2.

Cena jako funkcja podaży

Ceteris paribus, cena jest więc malejącą funkcją podaży (por. rys. 8.2.), czyli:

w warunkach zależności liniowej (F_1),

$$p = -a \cdot S + b \quad (8.3)$$

lub nieliniowej

$$p = -a \cdot S^n + b, \quad (8.4)$$

gdzie:

S – podaż określonego towaru, a, b – stałe parametry funkcji, przy czym F_2 zachodzi dla $n > 1$, natomiast F_3 zachodzi dla $0 < n < 1$.

Zależności między ceną, popytem a podażą danego towaru mają jednak charakter sprzężeń zwrotnych. Oznacza to, że możliwe (i potrzebne) jest nie tylko budowanie funkcji cen, ale również funkcji popytu i podaży.

Popyt na dany towar określają między innymi ceny, dochody, gusty konsumentów oraz poziom nasycenia rynku. Jeśli przyjąć, że jedyną zmienną, określającą popyt na dany towar jest jego cena, to „wyłącza” się tym samym pozostałe zmienne (dochody, gusty, poziom nasycenia rynku), a omawiana zależność (między popytem a ceną) przyjmuje postać następującej zależności:

– w przypadku funkcji liniowej (F_1),

$$D = -a \cdot p + b, \quad (8.5)$$

– w innym przypadku

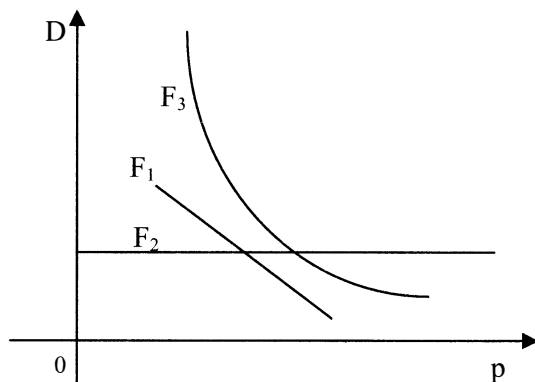
$$D = -a \cdot p^n + b, \quad (8.6)$$

gdzie:

p - cena towaru, a, b, n - stałe parametry funkcji, przy czym (F_2) zachodzi dla $n = 0$, $a, b > 0$ oraz $a < b$, natomiast (F_3) zachodzi dla $0 < n < 1$ oraz $a, b > 0$.

Rys. 8.3.

Funkcje popytu

Popyt jest więc, *ceteris paribus*, malejącą funkcją ceny towaru (rys. 8.3.). Uwaga: prawidłowość ta jest dość oczywista, ale tylko przy założeniu, iż pozostałe czynniki nie ulegają zmianie.

Podaż jest z kolei rosnącą funkcją ceny towaru (por. rys. 8.4.), oczywiście przy założeniu, iż pozostałe czynniki nie ulegają zmianie. Stąd w warunkach funkcji liniowej F_1 :

$$S = a \cdot p - b \quad (8.7)$$

lub nieliniowej:

$$S = a \cdot p^n - b, \quad (8.8)$$

gdzie:

a, b, n – stałe parametry funkcji, przy czym F_2 zachodzi dla $n = 0$, $a, b > 0$ oraz $a > b$, natomiast F_3 zachodzi dla $0 < n < 1$ oraz $a, b > 0$.

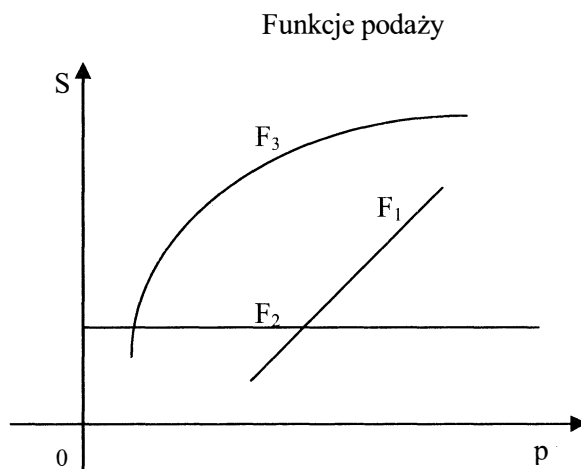
Stała n , czyli wykładnik potęgowy przy zmiennej niezależnej (p), stanowi miarę siły reakcji funkcji na zmianę argumentu (ceny). Nosi on, jak wiadomo, nazwę współczynnika elastyczności funkcji (względem danej zmiennej). Jeśli więc określona jest funkcja (np. popytu lub podaży), to określony jest również poziom współczynnika elastyczności. Tak więc, w odniesieniu do formuły 8.6 współczynnik ten wynosi:³⁹

$$E_{pD} = -\frac{\Delta D}{D} : \frac{\Delta p}{p}, \quad (8.9)$$

gdzie:

E_{pD} – współczynnik cenowej elastyczności popytu,
 ΔD – bezwzględny przyrost popytu,
 Δp – bezwzględny przyrost ceny.

Rys. 8.4.

³⁹ Znak „-“ w podanym wzorze służy jedynie do interpretacji określonej relacji gospodarczej (ujemnej zależności między ceną a popytem).

Cenowa elastyczność popytu jest więc stosunkiem względnej zmiany popytu na dany towar do względnej zmiany jego ceny, przy czym jest to funkcja malejąca.

Analogicznie, współczynnik cenowej elastyczności podaży (por. formułę 8.8) wyniesie:

$$E_{pS} = \frac{\Delta S}{S} : \frac{\Delta p}{p}, \quad (8.10)$$

gdzie:

E_{pS} – współczynnik cenowej elastyczności podaży,

ΔS – bezwzględny przyrost podaży,

Δp – bezwzględny przyrost ceny.

Współczynnik cenowej elastyczności podaży jest więc stosunkiem względnej zmiany podaży do względnej zmiany ceny.

Analiza cenowej elastyczności popytu i podaży na dane dobro jest próbą ilościowego uchwycenia związku między ceną a popytem lub podażą i odbywa się przy założeniu niezmienności pozostałych elementów rynku, na przykład dochodów. Tymczasem właśnie dochody, a właściwie ich zmiany, są również istotnym czynnikiem zmian popytu i podaży. Zazwyczaj jest również tak, że wzrost dochodów, *ceteris paribus*, prowadzi zarówno do wzrostu popytu, jak i do wzrostu podaży.

Miarą reakcji popytu i podaży na zmiany dochodów są wskaźniki dochodowej elastyczności popytu i podaży. Dochodowa elastyczność popytu jest to stosunek względnej zmiany popytu do względnej zmiany dochodu, czyli:

$$E_{yD} = \frac{\Delta D}{D} : \frac{\Delta Y}{Y}, \quad (8.11)$$

gdzie:

E_{yD} – wskaźnik dochodowej elastyczności popytu,

Y – wysokość dochodu w momencie wyjściowym,

ΔY – bezwzględna zmiana dochodu.

Analogicznie, dochodowa elastyczność podaży jest to stosunek względnej zmiany podaży do względnej zmiany dochodu, czyli:

$$E_{yS} = \frac{\Delta S}{S} : \frac{\Delta Y}{Y}, \quad (8.12)$$

gdzie:

E_{yS} – wskaźnik dochodowej elastyczności podaży.

Wyznaczanie współczynników elastyczności funkcji popytu i podaży stanowi istotny element metodologii badań rynkowych, badań, które służą lepszemu poznaniu prawidłowości rządzących rynkami poszczególnych dóbr.

8.6. Funkcje cen

Efektywność gospodarki rynkowej zależy przede wszystkim od sprawności funkcji realizowanych przez system cen.

Zazwyczaj wyróżnia się trzy zasadnicze funkcje cen: agregacyjną, informacyjną i dystrybucyjną. Agregacyjna funkcja cen polega na możliwości sprowadzania do wspólnego mianownika (sumowania, odejmowania) dóbr o różnych parametrach technicznych i fizykochemicznych. Ponieważ wszystkie towary stanowiące przedmiot wymiany rynkowej posiadają ceny, a cena jest pieniężnym wyrazem wartości, więc tym wspólnym mianem wszystkich towarów jest jednostka pieniężna obowiązująca w danej gospodarce. To ona umożliwia za pomocą cen dowolne dodawanie, odejmowanie oraz zestawianie wszelkich wielkości gospodarczych.

Ceny pełnią funkcje agregacyjne zazwyczaj jednocześnie z funkcjami informacyjnymi. Istotą funkcji informacyjnej ceny jest fakt, że określa ona w jednostkach porównywalnych ilość pieniędzy, jakie trzeba wyłożyć na zakup danego dobra w danym miejscu i czasie. Ilość ta, czyli cena, zmienia się wszakże nie tylko w stosunku do różnych towarów, ale również w stosunku właśnie do miejsca i czasu transakcji, informując nabywcę towaru o warunkach sprzedaży, a pośrednio również o warunkach produkcji; zarazem informując sprzedawcę o warunkach zakupu, a więc pośrednio również o dochodach, strukturze dochodów konsumentów oraz ich gustach.

Gdyby ceny były równe wartości towarów, co w odniesieniu do konkretnych towarów zdarza się, jak wiadomo, dość rzadko, to informacje dotyczące gospodarki, jakich nośnikami są ceny, byłyby dokładne. Przynajmniej w odniesieniu do określonego miejsca i czasu. W przeciwnym wypadku ceny mogą być nośnikami informacji nieprecyzyjnych, dotyczących na przykład przeszłych lub nawet przyszłych stanów gospodarki.

Agregacyjna i informacyjna funkcja cen umożliwia: porównywanie wartości towarów, obliczanie wyników działalności gospodarczej, obliczanie nakładów związanych z działalnością gospodarczą, a wreszcie porównywanie nakładów i wyników, czyli prowadzenie rachunku ekonomicznego. Obie funkcje cen są więc warunkiem dokonywania prawidłowych wyborów w gospodarce.

W pewnych sytuacjach ceny mogą pełnić również funkcje dystrybucyjne, to znaczy mogą być specyficznym instrumentem podziału dochodu narodowego.

Jeżeli ceny są równe wartości towarów, to funkcja dystrybucyjna jako funkcja samodzielna cen nie występuje, bowiem podział dochodu dokonywany jest w

momencie ukształtowania się określonej struktury cen i płac (cen siły roboczej). Ceny i płace są więc wówczas zjawiskiem wtórnym, zależnym od ukształtowanej wcześniej struktury społecznie niezbędnych nakładów pracy. Cena jest więc funkcją dokonanego wcześniej podziału, a nie odwrotnie.

Ceny pełnią natomiast samodzielnie funkcje dystrybucyjne o tyle, o ile można je względnie trwale, na przykład za pomocą czynnika administracyjnego, odebrać od wartości. Podział dochodu dokonuje się wówczas co najmniej na dwóch etapach. Po raz pierwszy, kiedy producenci ponoszą określone nakłady pracy niezbędne w produkcji i po raz drugi, kiedy w trakcie wymiany towarów „przykładu” się do nich określone parametry cenowe. Praktyki takie są jednak uzasadnione tylko o tyle, o ile odzwierciedlają istotne pozaekonomiczne preferencje społeczne lub kiedy są wyrazem forsowania przyszłych, pożądaných struktur gospodarczych.

8.7. System cen

Układ relacji między cenami poszczególnych towarów albo, co na to samo wychodzi, układ relacji wymiennych między towarami nosi nazwę systemu cen. Układ cen, widziany przez pryzmat tendencji długookresowych, zależy od wartości jednostkowej poszczególnych towarów, a więc od relacji ich kosztów wytwarzania.

Ponieważ o poziomie kosztów decyduje w tendencji poziom wydajności pracy w danej dziedzinie wytwarzania, to z punktu widzenia długofalowych relacji cen towarów istotne znaczenie mają relacje wydajności pracy między poszczególnymi dziedzinami produkcji.

Absolutny poziom cen zależy natomiast od przyjętego w danej gospodarce wymiaru podstawowej jednostki pieniężnej. Może to być jednostka mniej lub bardziej pojemna, to znaczy reprezentująca mniejszą lub większą wartość. W związku z tym pierwsze jednostki pieniężne posiadały zwykle podstawę naturalną (na przykład waga kruszcu). W zależności od tego, jaką przyjęto jednostkę wagową, np. złota, taki był absolutny poziom i taka była siła nabywcza jednostki. Stąd też wywodziły się często nazwy jednostek pieniężnych. Przykładowo funt to nic innego jak określona jednostka wagowa kruszcu. Normalizacja w zakresie jednostki pieniężnej prowadziła zwykle do bicia monet. Siła nabywcza (wartość jednostkowa) pieniądza papierowego zależy natomiast przede wszystkim od ilościowej relacji towar - pieniądz, z uwzględnieniem szybkości obiegu pieniądza. Warto podkreślić, że fakt ten stwarza poważne zagrożenie dla stabilności poziomu i relacji cen.

Ściśle biorąc, absolutny poziom cen i relacje między nimi nie mogą być w tendencji długookresowej stabilne z uwagi na ciągłe zmiany (ewolucję) podstawowych relacji efektywnościowych w gospodarce; relacji produktywności krańcowych, kosztów i innowacje produktowe. Takie „naturalne” zmiany

w strukturze gospodarki nie obniżają jednak najczęściej siły nabywczej pieniądza, czyli nie destabilizują go. Zagrożenie takie niosą natomiast ze sobą ilościowe zmiany po stronie samego pieniądza. Jeśli więc poziom produkcji i jej struktura nie ulegają zmianie, a z jakichś powodów rośnie na przykład ilość pieniądza w obiegu, to siła nabywcza przeciętnej jednostki pieniężnej maleje. Pojawia się proces inflacji.

Relacje między poziomem produktu a poziomem cen i ilością pieniądza w obiegu objaśnia tak zwana ilościowa teoria pieniądza. Ilościową formułę wymiany z udziałem pieniądza przedstawia się zazwyczaj w formie następującej:⁴⁰

$$M = \frac{P \times Q}{V}, \quad (8.13)$$

gdzie:

- M – ilość (podaż) pieniądza,
- P – poziom cen (przeciętna cena jednostki produktu),
- Q – produkt krajowy brutto (w układzie realnym),
- V – szybkość obrotu pieniądza.

Wynika z niej, że ilość pieniądza w obiegu jest funkcją realnej dynamiki produktu społecznego, przeciętnego poziomu cen oraz przeciętnej szybkości obiegu pieniądza.

Spadek siły nabywczej pieniądza, czyli wzrost cen towarów wywołany zwiększeniem się ilości jednostek pieniężnych w obiegu w stosunku do ilości towarów, nazywany jest inflacją.

Innymi słowy, wraz z powstaniem pieniądza papierowego (fiducjarnego) nasilają się w gospodarce zjawiska, które dotychczas występowały jedynie wyjątkowo, a mianowicie zjawiska typu inflacyjnego. Chodzi o to, że podaż pieniądza papierowego może być w pewnym zakresie swobodnie regulowana przez państwo i w przypadku podaży nadmiernej (uzasadnionej względami pozarynkowymi) w stosunku do wzrostu podaży dóbr i usług wzrasta liczba znaków pieniężnych, przypadających na jednostkę towaru. Jeżeli jednocześnie nie maleje szybkość obiegu pieniądza, to znaczy liczba transakcji, jaką obsługuje jednostka pieniężna, to wzrastają ceny.

⁴⁰ Por. Irving Fisher, *The Purchasing Power of Money*, New York 1913 (oraz 1963).

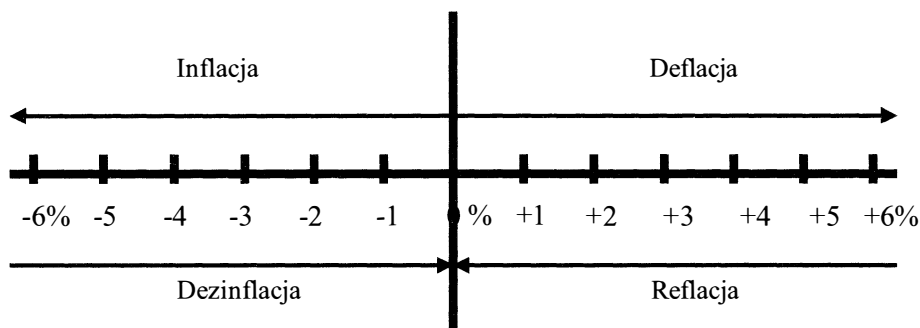
Pojęcie inflacji nie jest jedynym pojęciem określającym zmiany poziomu siły nabywczej pieniądza. Należy więc również pamiętać o takich zjawiskach, jak: deflacja, dezinflacja i reflacja (por. wykres 8.1.).

Zjawisko przeciwne, w sensie bezwzględny, w stosunku do inflacji a więc zjawisko wzrostu siły nabywczej pieniądza w wyniku spadku cen towarów nosi nazwę deflacji. Obniżenie się poziomu inflacji, czyli obniżanie się tempa inflacji, to dezinflacja. Natomiast cofanie się procesu deflacji, czyli spadek tempa deflacji, to reflacja.

Zjawiska inflacyjne zmniejszają wartość jednostkową pieniądza, czyli obniżają jego siłę nabywczą, wywołując tym samym szereg negatywnych zjawisk w gospodarce: zwiększają niepewność podejmowanych decyzji gospodarczych, obniżają zainteresowanie oszczędzaniem, wykrzywiają strukturę cen i płac realnych, hamują rozwój transakcji kredytowych i handlu, obniżają poziom efektywności gospodarowania i stopę wzrostu gospodarczego.

Wykres 8.1.

Dynamika zmian siły nabywczej pieniądza

Jedynie inflacja umiarkowana, nie przekraczająca 10% rocznie, nie musi wywoływać negatywnych skutków średniookresowych w gospodarce, a niekiedy nawet uważana jest za instrument stymulowania wzrostu gospodarczego.

Chociaż z punktu widzenia długookresowych interesów gospodarczych najkorzystniejsza wydaje się stopa inflacji nie przekraczająca 2-3% rocznie.

Zadania sprawdzające

Zadanie 1

Prawda czy fałsz?

1. Monetaryści podkreślają znaczenie podaży pieniądza jako czynnika decydującego o produkcji, zatrudnieniu, cenach.
2. Pieniądz pełni rolę miernika wartości, tzn. za pośrednictwem pieniądza wyrażona jest wartość towarów znajdujących się na rynku.
3. Cofanie się procesu inflacji nosi nazwę deflacji.
4. Ceny dzielą się, z punktu widzenia sposobu ich kształtowania się, na hurtowe i detaliczne.
5. Popyt jest, *ceteris paribus*, malejącą funkcją ceny towaru.
6. Jeżeli $E_{pD} > 0$, to mamy do czynienia z dobrami luksusowymi.
7. Pieniądz papierowy może być przedmiotem gromadzenia bogactwa tylko wówczas, gdy cieszy się zaufaniem społecznym i nie traci zbyt szybko na wartości z powodu inflacji.
8. Jeżeli 10% wzrost ceny dobra X wywoła 5% spadek wielkości popytu na dane dobro, to popyt na dane dobro jest sztywny względem ceny.

Zadanie 2

Wskaż prawidłowe odpowiedzi:

1. Jeśli cena obuwia skózanego wzrośnie z 200 zł do 300 zł, a elastyczność mieszana popytu na buty ze skóry i tworzyw sztucznych wynosi 2, to popyt na buty z tworzyw sztucznych:
 - a. wzrośnie o 100%,
 - b. spadnie o 50%,
 - c. wzrośnie o 50%,
 - d. żadna z odpowiedzi nie jest prawidłowa.
2. Współcześnie pieniądz występuje tylko w postaci:
 - a. gotówki,
 - b. akcji,
 - c. karty bankomatowej,
 - d. żadna z odpowiedzi nie jest prawidłowa.
3. Zjawisko obniżenia się poziomu inflacji to:
 - a. deflacja,
 - b. dezinflacja,
 - c. reflacja,
 - d. rewaluacja.

4. Jak zmieni się popyt na dane dobro przy $E_{pD} = 1$, jeśli cena tego dobra wzrosła z 25 zł do 50 zł:
- wzrośnie o 50%,
 - zmniejszy się o 50%,
 - pozostanie bez zmian,
 - zmniejszy się o 100%.

Zadanie 3

Uporządkuj poniższe zdania:

- Pieniądz papierowy jest ...
 - Cena jest ...
 - Podaż jest ...
 - Ilość pieniądza w obiegu jest ...
 - Reflacja jest ...
 - Luka inflacyjna jest ...
- ... funkcją realnej dynamiki produktu społecznego, przeciętnego poziomu cen oraz przeciętnej szybkości obiegu pieniądza.
 - ... wynikiem wykorzystania mocy wytwórczych.
 - ... zjawiskiem związanym z cofaniem się procesu deflacji.
 - ... rosnącą funkcją ceny towaru.
 - ... czystym nominałem.
 - ... pieniężnym wyrazem wartości towaru.

Zadanie 4

Jeżeli popyt na samochody marki Toyota i Fiat mają elastyczność mieszaną popytu równą 3, a cena Toyoty spadła o 20%, to jak zmieni się popyt na Fiaty?

Zadanie 5

Jeżeli funkcja popytu na dobro A dana jest równaniem $Q_d = 100 - 5p$, a jego cena wynosi 10 zł, to ile wynosi współczynnik elastyczności cenowej popytu na to dobro?

Zadanie 6

Oblicz elastyczność cenową popytu na aparaty cyfrowe w pewnym sklepie RTV, jeżeli ich ceny zmniejszyły się z 800 zł do 600 zł, zaś ich sprzedaż wzrosła z 15 do 30 sztuk w ciągu tygodnia.

OdpowiedziZadanie 1

1 - prawda, 2 - prawda, 3 - prawda, 4 - fałsz, 5 - prawda, 6 - fałsz, 7 - prawda, 8 - fałsz.

Zadanie 2

1 - a, 2 - d, 3 - b, 4 - d.

Zadanie 3

1 - e, 2 - f, 3 - d, 4 - a, 5 - c, 6 - b.

Zadanie 4

$$E_{mD} = \frac{\Delta D_x}{D_x} : \frac{\Delta p_y}{p_y},$$

gdzie: E_{mD} – elastyczność mieszana popytu, x – Toyota, y – Fiat.

Jeżeli $E_{mD} = 3$ i $\frac{\Delta p_y}{p_y} = 0,8$, to podstawiając do wzoru: $3 = \frac{\frac{\Delta D}{D}}{0,8} \rightarrow 2,4 = \frac{\Delta D}{D}$,

zatem popyt na Fiaty zmniejszy się o 0,6 (60%).

Zadanie 5

$D=100 - 5p$, $p=10$ zł $\rightarrow D_1=50$, $p_1=10 \rightarrow$ przyrost ceny o jednostkę ($p_1=10$, $p_2=11$, $\Delta p=1$) powoduje spadek popytu o 5 jednostek ($D_2=100-5 \cdot 11=45$).

$$\text{Zatem } E_{pD} = \frac{\frac{\Delta D}{D_1}}{\frac{\Delta p}{p_1}} = \frac{\frac{D_2 - D_1}{D_1}}{\frac{1}{10}} = \frac{\frac{-5}{50}}{\frac{1}{10}} = -1.$$

Odp.: Cenowa elastyczność popytu na dobro A wynosi -1.

Zadanie 6

$p_1=800$, $p_2=600$, $D_1=15$, $D_2=30$, stąd:

$$E_{pD} = \frac{\frac{D_2 - D_1}{D_1}}{\frac{p_2 - p_1}{p_1}} = \frac{\frac{30 - 15}{15}}{\frac{600 - 800}{800}} = \frac{\frac{15}{15}}{\frac{-200}{800}} = \frac{1}{-4} = -2.$$

Odp.: Cenowa elastyczność popytu na aparaty cyfrowe wynosi -2.